O‘YIN FAOLIYATI KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI TARBIYALASH VA RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Vladimorov Doniyorbek Soprboy o‘g‘li – GDPI, Jismoniy madaniyat, 19-23 guruh
vladimorov 2428@icloud.com
Abduraxmonov Polvonjon Abdumutal o‘g‘li– GDPI, Jismoniy madaniyat, 33-22 guruh
abduraximovpolvonjon@gmail.com

Annotation: In order to realize their game goals, the child chooses the tools he needs: comrades, toys, performs actions and behavior, enters into various relationships with players. Children agree on the theme and content of the game, distribute roles, plan their own game activities. This is a sign that the game has a goal-oriented, conscious character.

Kalit so‘zlar: Maktab, pedagogika, o‘yin, ijod, didaktik prinsiplar .

Kirish. O‘yin bola uchun tabiiy faoliyat turi bo‘lib, uning motivi uning mohiyatida yotadi.

Bolaning shaxsiy fazilatlari faol faoliyatda, eng avvalo, har bir yosh bosqichida yetakchi bo‘lgan, qiziqishlarni, voqelikka munosabatni, atrofdagi odamlar bilan o‘zaro munosabatlarning xususiyatlarini belgilaydigan faoliyatda shakllanadi. Maktabgacha yoshda o‘yin yetakchi faoliyat hisoblanadi. U kichik maktab yoshida ham o‘z ahamiyatini saqlab qoladi. Ilk va kichik yosh bosqichlaridayoq bolalar aynan o‘yinda mustaqil bo‘lish, o‘z xohishlariga ko‘ra tengdoshlari bilan muloqot qilish, o‘z bilim va ko‘nikmalarini amalga oshirish va chuqurlashtirish uchun eng katta imkoniyatga ega bo‘ladilar. Bolalar qanchalik katta bo‘lsa, ularning umumiy rivojlanish va tarbiyalanganlik darajasi shunchalik yuqori bo‘ladi, o‘yinning

bolalar xulq-atvorini, o‘zaro munosabatlarini shakllantirishga, faol pozitsiyani tarbiyalashga pedagogik yo‘naltirilganligi shunchalik ahamiyatlidir.

Bolalar uchun o‘yinlar juda xilma-xil. U mazmuni va tashkil etilishi, qoidalari, bolalar ko‘rinishlarining xarakteri, bolaga ta’siri, foydalaniladigan predmetlarning turlari, kelib chiqishi va hokazolar bo‘yicha turlicha bo‘ladi. Pedagogikada o‘yinlarni ikkita katta guruhga bo‘lish eng keng tarqalgan: "ijodiy o‘yinlar" va "qoidali va tayyor mazmunli o‘yinlar." Ijodiy o‘yinlar mazmunini bolalar o‘zlari o‘ylab topadilar, ularda o‘z taassurotlari, tevarak-atrof haqidagi tushunchalari va unga bo‘lgan munosabatlarini aks ettiradilar. Tayyor mazmunga ega bo‘lgan o‘yinlar kattalar tomonidan yaratiladi va bolalar hayotiga kiritiladi.

Ijodiy o‘yinlar guruhini syujetli-rolli o‘yinlar, qurish-yasash va dramalashtirish o‘yinlari tashkil etadi, ularda bolalar adabiy asarlar mazmunini ijodiy tarzda qayta tiklaydilar.

Tayyor mazmunga ega bo‘lgan o‘yinlar o‘zining tarbiyaviy ta’siriga ko‘ra shartli ravishda quyidagilarga bo‘linadi: didaktik o‘yinlar, ularda bolalarning aqliy faoliyati rivojlantiriladi, ularning bilimlari chuqurlashtiriladi va kengaytiriladi, harakatli o‘yinlar - ularda harakatlar takomillashtiriladi, musiqiy o‘yinlar - musiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. O‘yin turlarining har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega, ammo umuman olganda, o‘yin bir qator umumiy qadriyatlarga ega.

O‘yin mazmunli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida kechadi. O‘yindagi maqsadlar xarakteri asta-sekin o‘zgarib boradi. N.K.Krupskayaning ta’kidlashicha, "bolaning rivojlanishi bilan bola o‘yinda o‘z oldiga qo‘yadigan maqsadlarning tabiati o‘zgaradi." Oldingi davrda maqsadlar taqlidiy xarakterga ega bo‘ladi. Keyinchalik maqsadlar o‘ylangan, asoslangan maqsadlar ma’nosiga ega bo‘ladi.

O‘z o‘yin maqsadlarini amalga oshirish uchun bola o‘ziga kerakli vositalarni: o‘rtoqlarni, o‘yinchoqlarni tanlaydi, harakatlar va xatti-harakatlarni amalga oshiradi, o‘ynovchilar bilan turli xil munosabatlarga kirishadi. Bolalar o‘yinning mavzusi va mazmuni haqida kelishib oladilar, rollarni taqsimlaydilar, o‘zlarining o‘yin faoliyatlarini rejalashtiradilar. Bu o‘yinning maqsadga yo‘naltirilgan, ongli xarakterga ega ekanligidan dalolat beradi.

O‘yin uchun o‘ynovchilarning harakatlari, xatti-harakatlari va xulq-atvorini o‘z-o‘zini tartibga solish xosdir. O‘ynayotgan bolalarning ko‘rinishlari ma’lum talablar va qoidalar bilan tartibga solinadi. Ijodiy o‘yinlarda qoidalar o‘yin mazmunining o‘zida - rolda, syujetda bo‘ladi. Jamoaviy ijodiy o‘yinda bolalar uchun eng umumiy qoida bu shartli ahamiyatga ega bo‘lgan predmetlar, qabul qilingan rollar va harakatlarning barcha o‘ynovchilaridir. Barcha hollarda o‘ynovchilar o‘yinning mavjudligi manfaatlarini ko‘zlab, qoidalarni ixtiyoriy ravishda qabul qiladilar va ularning bajarilishiga erishadilar.

Bolalar o‘yinda o‘yin qoidalarini bajarishda odatdagi kundalik hayot talablarini bajarishga qaraganda ancha ko‘proq chidamlilik, diqqatning barqarorligi, sabr-toqat ko‘rsatadilar.

O‘yinning tipik xususiyatlaridan biri unda ijodkorlikning mavjudligidir. Haqiqiy o‘yin hamisha tashabbuskorlik, ixtirochilik, topqirlik bilan bog‘liq. O‘yinda fikr va tasavvur faol ishlaydi, bu syujetni qurish, mazmunni, rolni tanlash, o‘yin muhitini yaratishda (ijodiy, rolli o‘yinlar), bilim va ko‘nikmalarni tezda safarbar qilishda ixtirochilik bilan bog‘liq. Shu sababli o‘yin ijodkorlikni rivojlantirish, bolalarning sensor, intellektual, nutqiy qobiliyatlarini shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘yin bolalarning faoliyati sifatida o‘zgarishsiz qolmaydi. Bolalar o‘sib ulg‘aygan sari qoidalari yashirin (ijodiy) o‘yinlardan qoidalari ochiq o‘yinlarga o‘tadilar. O‘yinlarning ikkala guruhi ham bolalar hayotida uzoq vaqt mavjud bo‘lib, faqat ularning nisbati o‘zgaradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy o‘yinlar, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tayyor mazmundagi o‘yinlar ustunlik qiladi.

Pedagogika va psixologiyada didaktik o‘yinni turlicha tushunish mavjud. U quyidagi nuqtayi nazardan ko‘rib chiqiladi:

- bolalarga ma’lum bilim va ko‘nikmalar beradigan faoliyat, ma’no va maqsad sifatida; o‘qitishga mo‘ljallangan o‘yin sifatida (Goltsyuva O, Klindova L.);
- didaktik maqsadga ega va tegishli didaktik materialni talab qiladigan o‘yin sifatida (Tixeeva Ye.I.);
- o‘yin faoliyatida didaktik materialdan foydalanish jarayoni sifatida, uning yordamida qobiliyat va bilimlarni rivojlantirishga yordam beradigan o‘quv ta’siri amalga oshiriladi (Xachapuridze);
- bilimlarga bo‘lgan ehtiyojlarni, ularning yangi manbai bo‘lishi mumkin bo‘lgan narsalarga faol qiziqishni, shuningdek, yanada mukammal kognitiv ko‘nikmalarni, sensor, intellektual, kinetik va boshqalarni shakllantirishga qaratilgan ta’sirlarning yagona tizimi sifatida (Boguslavskaya Z.M.);
- yangi masalaga kiritilgan tayyor operatsiyalar qatori sifatida (Leontev A.N.).

Ba’zi farqlarga qaramay, bu yondashuvlarning barchasini umumiy jihatlar birlashtiradi.

Umum e’tirof etishicha, didaktik o‘yin, birinchidan, didaktik maqsadga ega bo‘lib, u o‘yin faoliyatiga kiritiladi va o‘yin vazifasi bilan uyg‘unlashadi. Ikkinchidan, didaktik materialdan foydalanishni taklif etadi. Yana bir bor ta’kidlash kerakki, bunday o‘yin kattalar tomonidan yaratiladi. Bola uni tayyor holda oladi. Bundan tashqari, didaktik o‘yin o‘zida ikki asosni: o‘yin va ta’lim asoslarini birlashtiradi. Shuning uchun uning asosiy xususiyatlaridan biri o‘yin va didaktik vazifaning birligidir.

Didaktik o‘yinlar birinchi marta xalq pedagogikasida paydo bo‘ladi. Ular uchun obrazli xarakter, hissiy to‘yinganlik, nutq boyligi, dinamika, mazmun sig‘imi xosdir.

Xalq didaktik o‘yinlari bola ruhiyatining barcha tomonlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Didaktik o‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar didaktik vazifalarning xarakteri va mazmuniga ko‘ra predmetli faoliyat va o‘yin mashqlariga yaqin turadi. Ko‘rib chiqilayotgan o‘yinlarni o‘tkazishning o‘ziga xosligi ularning tuzilishi, mazmuni, o‘ynovchilarning yoshi bilan belgilanadi.

Uzoq vaqt davomida pedagoglar didaktik o‘yinning rolini faqat mashg‘ulotlarda olingan bilimlarni aniqlashtirish va mustahkamlashda ko‘rdilar. (Udalsova Ye., Klindova L. va boshqalar).

Darhaqiqat, u bilimlarni mustahkamlash va umumlashtirish, aniqlashtirish uchun boy imkoniyatlarni taqdim etadi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, o‘yin va bilishning ikki asosini birlashtirish orqali bolalar yangi bilimlarni ham oson o‘zlashtiradilar.

Didaktik o‘yinlar buyumlar, kattalar mehnati bilan tanishtirishda, shuningdek, voqelikning turli sabablarga ko‘ra kichkintoyning hissiy idroki yetisha olmaydigan sohalari bilan tanishtirishda muhim rol o‘ynaydi.

Didaktik o‘yin bilimlarni bilish jarayonlarining rivojlanishi bilan birga o‘zlashtirishda tarbiya konsepsiyasida mavjud bo‘lgan tamoyilni amalga oshirishga imkon beradi. O‘yinchoqlar, buyumlar, rasmlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlarda bolada hissiy tajriba to‘planadi. Idrok differensiallashgan, aniq, har tomonlama bo‘ladi.

Xotirani rivojlantirishga didaktik o‘yinlar yordam beradi, ular bolalar tajribasini faollashtirishni, shuningdek, tasavvurlar nuqtai nazaridan aqliy faoliyatni bajarishni talab qiladi. Eslab qolish va esga tushirish vazifasi o‘yin motivi vositasida, bolaga yaqin va tushunarli maqsadga ega bo‘lganda hamda xayoliy vaziyatga kiritilganda ixtiyoriy xotirani shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi.

Didaktik o‘yinlar tushunchalarni shakllantirish, rivojlantirish, fikrlash operatsiyalari, hukm va xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirish imkoniyatini beradi. Bola predmetlarni tasavvur bo‘yicha tahlil qilishni o‘rganadi, tafakkur vaziyatdan tashqarida bo‘ladi. Uning mustaqilligi, moslashuvchanligi, tanqidiyligi, izlanuvchanligi shakllanadi.

Didaktik o‘yinda bola yangi obrazlar yaratishni, ularni turli usullar bilan ifodalashni o‘rgansa, muammoli vaziyatlarni hal qilishga ijodiy yondashsa, tasavvur rivojlanadi.

Atrofdagi dunyoni nafaqat bilishga, balki uni o‘zgartirishga intilishni ifodalovchi alohida pozitsiya shakllanadi.

Nutqning rivojlanishi psixik jarayonlarning rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir, chunki u bilish vositasi bo‘lib, tafakkur quroli vazifasini bajaradi.

Diqqat amaliy va aqliy faoliyatning sharti sifatida barcha didaktik o‘yinlarda shakllanadi.

Didaktik o‘yin bilish qiziqishlari va bilish faolligini rivojlantirishga yordam beradi, bilimlarni o‘zlashtirishning yangi usuli paydo bo‘ladi, analitik-sintetik faoliyat qayta quriladi.

Shunday qilib, didaktik o‘yinlarda aqliy faoliyatning umumiy usuli tarkib topadi, barcha bilish jarayonlari intellektuallashadi va harakatlarning ichki rejasi shakllana boshlaydi.

Bilishni rivojlantirish o‘quv o‘yinlarining asosiy maqsadidir, ammo ular shaxsiy sohaga ta’sir ko‘rsatadi, uning shakllanishi har doim ma’lum bir faoliyat kontekstiga kiritilgan. Tarbiya jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalaniladi, ularning asosiy vazifasi axloqiy me’yorlar haqidagi bilimlarni o‘zlashtirish va axloqiy tasavvurlarni shakllantirishdan iborat. Shaxsning axloqiy-irodaviy sifatlarini rivojlantirish, avvalo, o‘yin qoidalarini bajarish bilan bog‘liq. Boshqa vaziyatlarda bolalarning o‘zaro munosabatlarini tartibga sola boshlaydigan xulq-atvorning jamiyat tomonidan ma’qullangan shakllarini o‘zlashtirish sodir bo‘ladi.

Bolalar o‘yinlarda qatnashib, uyatchanlik va tortinchoqlikni yengishni o‘rganadilar. Ularda adekvat shaxslararo munosabatlar, xayrixohlik, o‘zaro yordam bilan tavsiflanuvchi birgalikda harakat qilish qobiliyati shakllanadi.

Halollik, uddaburonlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, maqsadga intiluvchanlik tarbiyalanadi. Tashkilotchilik va kommunikativ ko‘nikmalar tarkib topadi.

Didaktik o‘yinlarda shakllanadigan muhim hosilalardan biri xulq-atvorning ixtiyoriyligidir.

U psixik jarayonlarning ixtiyoriyligidan oldinroq yuzaga keladi, chunki u tashqi amaliy ko‘rinishga ega. Shuning uchun uning kechishi oson nazorat qilinadi. Xulq-atvorning ixtiyoriyligi ko‘p jihatdan psixologik jarayonlarning ixtiyoriyligini belgilaydi. Unga taqiqlovchi qoidalar alohida ta’sir ko‘rsatadi. Didaktik o‘yin jarayonida motivlar kurashi, ularning bir-biriga bo‘ysunishi amalga oshiriladi, ayniqsa musobaqa tipidagi o‘yinlarda bola g‘alaba qozonishni xohlaydi, lekin qoidalar talab qilganidek harakat qilishi kerak. Irodaviy harakat strukturasi shakllanadi.

O‘z-o‘zini anglash va o‘z-o‘zini baholashning rivojlanishida didaktik o‘yinlarning alohida o‘rni bor. Barmoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar o‘z tanasi haqida tasavvurni shakllantiradi, didaktik o‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar o‘z

harakatlarining natijasini ko‘rishga (piramidani yig‘di va h.k.), harakatlarni predmetdan, o‘zini esa o‘z harakatlaridan ajratishga imkon beradi.

Natijani anglash asosida "o‘z yutuqlaridan faxrlanish" shakllanadi. Bunday o‘yinlar shunday tuzilganki, ular bolaga maqsadga erishilgan yoki erishilmaganligini, faoliyat qanchalik samarali bo‘lganligini mustaqil ravishda tushunish imkonini beradi. Shu asosda o‘z-o‘zini baholash va o‘z-o‘zini nazorat qilish shakllanadi. Dastlab matryoshka predmetli xarakterga ega bo‘ladi: agar matryoshka noto‘g‘ri tanlangan bo‘lsa, u boshqa matryoshkaga sig‘maydi. Keyinchalik qoidalar va harakatlar ustidan o‘z-o‘zini nazorat paydo bo‘ladi.

Shunday qilib, eng muhim shaxsiy tuzilmalarning shakllanishi ta’minlanadi: xulq-atvor me’yorlari va qoidalarini o‘zlashtirish, motivlarning bir-biriga bo‘ysunishi, xulq-atvorning ixtiyoriyligi, o‘zini o‘zi baholash.

1. O‘yin bolalar nutqini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq.
2. O‘yin bilish qiziqishlarini rivojlantirishga yordam beradi.
3. O‘yin yangi bilimlarni o‘zlashtirishning o‘ziga xos usuli hisoblanadi.
4. Bolaning xulq-atvoriga ta’sir qiladi.
5. Mas’uliyat, vijdonlilik, jasurlik, uyushqoqlik, sezgirlik va hokazo kabi his-tuyg‘ularni tarbiyalaydi. Ya’ni, bolalarning xulq-atvorini yaxshi tomonga o‘zgartirishning juda kuchli vositasidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Nikolayev S. A. Zamonaviy sharoitlarda Rossiyada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning umumiy tendentsiyalari // Fan - 2020: jurnal /

2. V. V. Lukyanov nomidagi Rossiya Ichki ishlar vazirligining Oryol yuridik instituti. - Orel, 2020. - [s. 120-124.]

O‘sib kelayotgan avlodning jismoniy rivojlanishi muhim muammo. /Kokoulina O. P., Ivanov V. A., Bespolov D. V.// Fizkultura v shkole. 2019. No4. [B. 6-10.]

3. Inson, salomatlik, jismoniy tarbiya va sport o‘zgaruvchan dunyoda. A. V sbornike: Gumanitarnoye obrazovaniye v ekonomicheskom vuze Materiali VI Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy internet-konferensii. 2018. [B. 122-125.]

4. Yermolayev, S.A. Sportivatsiya fizicheskogo vospitaniya v shkole, v usloviyax realizatsii FGOS, na primere MOBU SOSh No21 g. Yakutsk / S.A. Yermolayev, G.B. Тытыгыnayev // Nauchno-metodicheskiy elektronnыy jurnal "Konsept." - 2016. - T. 30. - S. 29-32.

5. Mitusova, Ye.D. Vzaimodeystviye obsheobrazovatelnogo uchrejdeniya, sportivnoy shkoli i universiteta v sisteme sportizatsii fizicheskogo vospitaniya / Ye.D. Mitusova, T.I. Polunina // Fizicheskaya kultura: vospitaniye, obrazovaniye, trenirovka; FK: VOT, No1, 2019, s.14-16.

6. Fonarev, D.V. Puti preobrazovaniya munitsipalnoy sistemi fizicheskogo vospitaniya v organizatsionno-upravlencheskuyu strukturu sportivno

oriyentirovannogo obrazovaniya/ D.V. Fonarev // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturi.-2005.-No5.-S. 19-22